

ENGELS, A MARXISTA HADTUDOMÁNY MEGALAPOZÓJA

Liptai Ervin

150 éve, 1820. november 28-án született Engels Frigyes, Marx fegyvertársa és barátja, aki a tudományos kommunizmus kidolgozásában, a munkásosztály nemzetközi, osztályharcos mozgalmának elindításában és vezetésében betöltött kimagasló szerepe mellett a szocialista hadtudomány alapjainak lerakásával is korszakalkotó jelentőségű tevékenységet fejtett ki.

Engelsnek a hadügyek iránti fokozott érdeklődése természetszerűen következett abból a tényből, hogy a tudományos szocializmus megalapítói a munkásosztály stratégiai feladataként jelölték meg a politikai hatalom meghódítását. A marxizmus — egyebek között — abban is különbözött a többi, a szocializmust szintén elérendő célként megjelölő irányzattól, hogy a hatalomnak a munkásosztály által való meghódítását nem holmi utópista ábrándok, hanem a fegyveres erőszak, forradalom útján látta megvalósíthatónak. Ilyen körülmények között a hadügyekben, a fegyveres harc törvényszerűségeiben való jártasság megszerzése a forradalmi munkásmozgalom vezetői részére elengedhetetlen követelménnyé vált.

Emellett a katonai kérdésekkel való foglalkozást Marx és Engels részéről elkerülhetetlenül megkövetelte az a szerep, amelyet a háborúk és a hadseregek a társadalmak történetében általában — és a XIX. század második felének politikai harcaiban különösen játszottak. Marx és Engels, akik mélyrehatóan tanulmányozták a társadalmak fejlődésének alapvető mozgatórugóit, a társadalmi lét és tudat törvényszerűségeit, lényeges jelenségeit, természetesen nem hagyhatták figyelmen kívül a történelemben, az emberiség életében olyan meghatározó módon érvényesülő jelenség vizsgálatát, mint a háború és mindaz, ami vele összefügg.

Marx és Engels között — természetes hajlamaik, érdeklődési körük által is determináltan — bizonyos munkamegosztás alakult ki. Így, bár a katonai kérdéseknek Marx is nagy jelentőséget tulajdonított, kettőjük közül döntően Engels specializálta magát a hadügyek mélyreható tanulmányozására.

Engels első katonai vonatkozású írásai a *Neue Rheinische Zeitung*-ban, 1848 nyarán jelentek meg. Cikkeiben a franciaországi forradalom eseményeiről tájékoztatta az olvasókat. Ezek az első munkák — bár már felfelillant bennük Engelsnek a későbbiekben kibontakozó katonai-elméleti zsenije — szakmai tekintetben alapvetően még nemigen mentek túl a forradalmár publicista döntően hírforrások anyagára támaszkodó leírásain. Ugyancsak a fenti újságban jelent meg „A polgárőrség-törvény tervezete”

című cikke, mely a porosz junkereknek a polgárőrség saját céljaiknak megfelelő átalakítására irányuló törekvéseit leplezte le.

A következő — 1849-es — esztendő döntő lökést adott Engels katonai érdeklődésének. A tavasz folyamán az osztrákok itáliai és magyarországi hadműveleteiről tájékoztatta a *Neue Rheinische Zeitung* olvasóit, majd — a teoriától ideiglenesen a gyakorlat síkjára lépve — Badenben részt vett a porosz királyi csapatok ellen folytatott harcokban.*

Engels, aki — Marxszal együtt — élesen bírálta a frankfurti nemzetgyűlés határozatlanságát, bátortalanságát, megalkuvó vonásait, a porosz reakció fegyveres erői ellen maga is fegyvert ragadott. „Kaiserslauternben a soi-disant (ügynevezett — L. E.) forradalommal való minden foglalkozástól távol tartottam magam; de mikor a poroszok jöttek, nem tudtam ellenállni a vágynak, hogy részt vegyek a háborúban. Willich volt az egyetlen valamirevaló tiszt, tehát hozzá mentem és szárnysegéde lettem. Négy ütközetben voltam, melyek közül kettő eléggé jelentékeny volt...”¹ — írta később, a felkelés leverése és Svájcba való menekülése után Marx feleségének.

Az emigrációban — nyilván a németországi mozgalomtól való elszakadással szükségszerűen velejáró kényszerű tétlenség ellen is harcolva — Engels arra az elhatározásra jutott, hogy feldolgozza az 1848—50. évi európai forradalmi harcok történetét. „A magyar hadjáratról — vagy ami még jobb volna, ha lehetne, az összes 1848—1850-es hadjáratokról — szívesen írnék, ha a forrásokat mind megszerezhetném”² — írja Marxnak 1851 tavaszán. E levélből is kiderül, milyen nagyfokú tudományos alapos-sággal és lelkiismeretességgel készült a vállalt feladatra, és hogy mennyire jelentős helyet szánt munkájában a szűkebb értelemben vett katonai kérdésekkel való foglalkozásnak: „Sehol sem sül fel olyan könnyen az ember, mint a hadtörténelemben, ha elmélkedni akar anélkül, hogy meglennének az összes adatai a létszámról, élelmezésről, lőszerellátásról stb. Ez elmegy az újságban, amikor valamennyi lap egyforma rosszul van tájékoztatva, és amikor az a fő, hogy a rendelkezésre álló néhány adatból helyes következtetéseket vonjunk le. De hogy post festum minden döntő esetben meg lehessen mondani: itt így és így kellett volna cselekedni, itt pedig helyesen cselekedtek, bár az eredmény látszólag az ellen szól, ehhez úgy vélem, a magyar hadjáratra vonatkozó anyagok még nem kerültek eléggé nyilvánosságra. Például kitől tudom meg, milyen volt az osztrák és a magyar seregek és a különböző csapatok állapota minden egyes csata és minden egyes fontos hadmozdulat előestéjén? Előbb meg kell jelennie Kossuth és Görgei emlékiratainak és hiteles alakban látnom kell a Dembinszky által előterjesztett csata- és hadjáratterveket...” De már a meglévő anyagból is tisztázni lehetne egy s más és talán egészen érdekes cikket lehetne írni — fűzi hozzá, jelezve, hogy a kérdés erősen foglalkoztatja, és az alapvető források publikálásának hiányában is len-

* A német nemzetgyűlés, amely először 1848 májusában ült össze Majna-Frankfurtban, 1849 márciusára kidolgozta azt az alkotmányt, amelynek a széttagolt Németország valamennyi tartományára szóló érvénnyel kellett volna életbelépni. Bár a császári koronát a porosz királynak ajánlották fel, az — mint hozzá hasonlóan más német államcsók uralkodói is — elutasította az általa túlságosan liberálisnak tartott alkotmányt. A porosz és más államok vezetői visszahívták képviselőiket a nemzetgyűlésből és előkészületeket tettek annak, valamint a mögötte felsorakozott erőknek erőszakos úton való letörésére. A reakciók mesterkedései ellen Németország egyes területein: Szászországban, a Rajna-vidéken, Baden és Pfalz tartományokban felkelések robbantak ki.

¹ Engels Frigyes: Válogatott katonai írásai. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest. 1960. I. köt. 99. o.

² Uo. 102. o.

nének a nyilvánosság elé kívánczó, érdekes gondolatai a katonai eseményekről.

A levél egy másik utalása még egyértelműbbé teszi azt a tényt, hogy Engels érdeklődése a katonai elmélet kérdései felé irányult és indíttatást érzett a hadászati problémákkal való foglalkozásra. Kifejtve azt a véleményét, hogy amennyiben Franciaországban a következő évben forradalom tör ki, a Szent Szövetség legalább Párizsig eljut és a forradalom elbukik, azt ígéri Marxnak: „Legközelebb egyszer pontosan kifejtem majd ezt neked katonailag és egyszersmind az egyetlen intézkedést, amellyel legalább gyengíteni lehet az inváziót...”³

Alig több, mint egy hét elteltével már arról tudósította barátját, hogy már csaknem elkészült a fenti kérdést elemző stratégiai cikkével, amelyet azonban csak magántájékoztatásra szánt: „afféle gyakorlat nekem” — írta.

A hadtudományokban való elmélyülés kezdeti, tájékozódó időszakában Engels igénybe vette Weydemeyer barátjának segítségét is. (Weydemeyer hivatásos tiszt volt, s mint Engels, a reakció elleni fegyveres harcban is részt vett az 1849-es németországi események során. A felkelés leverése után neki is emigrálnia kellett. Az amerikai munkásmozgalomban a későbbiek során kiemelkedő szerepet töltött be. Mindvégig szoros kapcsolatot tartott Marxszal és Engelsszel.) 1851 nyarán Engels hozzáfordult, hogy a hadügyekben való jártassághoz elengedhetetlen alapvető munkák jegyzékét kérje el tőle. Weydemeyerhez írott levelében megjelölte azokat az indítékokat, amelyek a hadtudománnyal való foglalkozásra készítették: „Mióta itt vagyok Manchesterben, elkezdtem katonai dolgokat biflázni... a rendkívüli nagy jelentőség, amelyre a partie militaire-nek (a katonai oldalnak — L. E.) a legközelebbi megmozdulásban szert kell tenni, továbbá régi hajlamom, az újságbeli magyar háborús cikkeim, s végül dicső badeni kalandjaim, mindez erre ösztökél és legalább annyira akarom vinni a dolgot, hogy elméletileg némiképp hozzászólhassak anélkül, hogy túlságosan neveltségessé tenném magamat.”⁴

Hogy az 1848—49-es események tanulmányozása és a hadügyekben való elmélyedés mennyire sikeresnek bizonyult, arról tanúskodik Engelsnek 1852 márciusa és októbere között a *New York Daily Tribune*-ban folytatásokban közölt „Forradalom és ellenforradalom Németországban” című tanulmánya. E tanulmány ragyogó politikai és katonai analízisét adja az 1848—49-es németországi és ausztriai eseményeknek. Számunkra, magyarok számára különösen értékesek a magyar forradalom és szabadságharc politikai és katonai vezetésének kérdéseivel foglalkozó megjegyzései, megállapításai. Engels élesen elítélte a magyar hadvezetést, amiért 1848 októberében Jelasicot Bécs felé úzva a határon megálltak, késlekedtek a bécsi felkelők megsegítésével és csupán elkésve hajtották végre a „gyöngeschwechati demonstrációt”, amely „megérdemelten dicstelen vereséggel végződött.”⁵ Bírálta a magyar kormánynek a törvényesség és az alkotmányosság iránt érzett túlzott tiszteletét, amikor igyekezett a törvényesség talaján maradni azzal a császári házzal szemben, amely maga semmibe vette az ilyen meggondolásokat.

Engels, aki több helyütt elismerőleg nyilatkozott Görgei hadvezéri tevékenységének bizonyos megnyilvánulásairól, egészében élesen elítélte annak a tábornoki kar élén játszott szerepét. Maró éllel jellemezte Görgei-

³ Uo. 103. o.

⁴ Uo. 106. o.

⁵ Uo. 124. o.

nek 1852-ben megjelent emlékiratait: „Görgei könyve aljas, nem létezik több ehhez fogható, kicsinyesen irigy, gyalázatosan mesquin (alantasan — L. E.) korlátolt valami. A katonai rész jó — Görgei, a maga igazi mivoltában, a tehetséges egykori hadnagy, aki nyomban tábornok lesz és akire tojáshéjként mindenütt rátapad még a csapatszolgálat és az elemi taktikai aprólékosság.”⁶

A következő években Engels katonai témájú cikkek és tanulmányok egész sorával lépett a nyilvánosság elé. E cikkekben és tanulmányokban szinte írásról írásra nyomon követhető Engels hadtudományi ismereteinek gazdagodása, önálló hadászati és harcászati ítéletének, elképzeléseinek mind megragadóbb formában való megnyilatkozása.

A különböző európai és amerikai újságok számára írott cikkeiben a szokványos, a külföldi tudósítók közléseit mechanikusan átvevő tudósításoktól gyökeresen eltérően, az események társadalmi és politikai mozgatórugóinak megrajzolásával, a hadászati és harcászati vezetés sokoldalú, szakszerű bírálatát adva számolt be az Európában és a többi kontinensen lezajlott háborús eseményekről. A krimi háborútól (1853—56-ig) az amerikai polgárháborún át a francia—porosz háborúig Engels élénk figyelemmel kísérte a nemzetközi konfliktusokat. Rendszeresen jelentek meg cikkei a vezető európai nagyhatalmak hadügyi helyzetéről, háborús készülődéseiről, elemezte katonai potenciáljukat, bírálta hadkiegészítési rendszerüket. Nagy figyelmet fordított a haditechnika fejlődésére és azokra a változásokra, melyeket az új fegyverek, közlekedési és híradó eszközök bevezetése a hadászatban és harcászatban eredményezett.

Igen jelentősek Engelsnek az 50-es évek második felében a *New American Cyclopaedia*-ban megjelent írásai. Ezek — az enciklopédia jellegéhez igazodva — elsősorban a lexikális adatokat ismertetik, de a tények és adatok rendszerezése, a fejlődés alapvető tendenciáinak megrajzolása, a jelenségek közötti összefüggések feltárása, a dialektikus, történelmi materialista módszer alkalmazásának ragyogó példáit tárja elénk.

Engels cikkei katonai körökben is elismerést váltottak ki. Amikor 1859 elején egy füzetet írt a „Pó és a Rajna” címmel, amelyben stratégiai elemzéssel bizonyította be, mennyire tarthatatlanok azok az osztrák nézetek, hogy Németországot a Pónál, és azok a francia vélemények, amelyek szerint Franciaországot a Rajnánál kell megvédeni, Marx a brosúra kiadása érdekében Lassalle-hoz fordult. „Engels, amióta részt vett a badeni hadjáratban, a hadtudomány szakértőjévé lett... *A könyvkereskedőnek azonban titokban kellene tartania a szerző nevét*, amíg a szerző maga fel nem fedí kiletét. Bizonyosra veheted, hogy a legnagyobb poroszországi katonai írókat fogják meggyanúsítani a szerzőséggel” — írta Marx.⁷

A kiadvány áprilisban megjelent és katonai körökben is nagy visszhangot váltott ki. Széles körökben uralkodott az a vélemény, hogy a szerző egy tábornok, amíg azután egy londoni német nyelvű újságban hírül nem adták, hogy a szerző: Engels.

Engels hadtudományi munkásságának kétségkívül csúcspontját jelenti az, amit az Anti Dűhring-ben, Dűhring erőszak-elméletével polemizálva fejt ki a háborúról és a hadseregről. Hasonlóan nagy jelentőségű az eredetileg az Anti-Dűhring részeként tervezett, de később kiemelt és töredékben maradt „A gyalogság taktikája az anyagi okokból levezetve 1700—1870” című tanulmánya. E munkákban a hadsereg társadalmi szerepe, a fejlődését,

⁶ Uo. 149. o.

⁷ Uo. II. köt. 696. o.

változásait befolyásoló anyagi-technikai, valamint társadalmi-politikai erők, a hadművészet fejlődésének alapvető mozgatórugói tömör, mesteri összefoglalásban nyerne megvilágítást.

*

Engels hadtudományi hagyatéka a szocialista hadtudomány, a katonai elmélet és gyakorlat minden művelője számára biztos alapokat nyújt a hadügy elvi kérdéseiben való eligazodáshoz.

A háborúk és a hadsereg eredetének és jellegének megértéséhez a hadtörténelem és a hadművészet történetének dialektikus, történelmi materialista módszerrel való megközelítéséhez Engels munkái nélkülözhetetlen segítséget nyújtanak számunkra.

Engels alapozta meg a háborúk eredetéről és jellegéről szóló marxista tanítást. Rámutatott, hogy a háborúk okai a társadalmak gazdasági és osztályszerkezetéből fakadnak. Bár nem a mai marxista terminológiában használatos megjelölést alkalmazta az igazságos és igazságtalan háborúkkal kapcsolatban (általában védelmi és hódító háborúkról írt), műveiből félreérthetetlenül kiderül, hogy a haladó, a forradalmi háborúkat, a nemzeti felszabadító háborúkat igazságosoknak tartotta akkor is, ha a harcselekmények jellege támadó volt — és viszont: elítélte és igazságtalannak tartotta a kizsákmányoló, elnyomók, reakciós erők háborúit még ha azok védekező jellegű is öltöttek.

Megcáfolva azokat a tudománytalan nézeteket, amelyek a háborúk örökérvényességét, az emberi társadalomtól való elválaszthatatlanságát hirdették, bebizonyította, hogy a kizsákmányolás felszámolása, az osztály nélküli társadalom megteremtése véglegesen megszünteti a háborúkat is.

Engels bebizonyította, hogy a hadügy fejlődése alapvetően nem szubjektív tényezőktől, kiemelkedő történelmi személyek tevékenységétől függ, hanem a társadalmi-gazdasági tényezőktől.

„Semmi sem függ annyira a gazdasági előfeltételektől, mint éppen a hadsereg és a flotta. Fegyverzet, állomány, szervezet, taktika és stratégia mindennekeelőtt a mindenkor termelési foktól és a közlekedési összeköttetésektől függ.”⁸ „A hadseregek egész szervezete és haremódja, s ezzel együtt győzelem és vereség anyagi, azaz gazdasági feltételektől függőnek bizonyul; az ember- és a fegyveranyagtól, tehát a népesség minőségétől és mennyiségétől és a technikától”⁹ írta Dühringgel vitatkozva.

Rámutatott, hogy a hadművészet fejlődésében nem zseniális hadvezérek „értelme szabad alkotásának” volt átalakító hatása, „...hanem a jobb fegyverek feltalálásának és a katonai emberanyag megváltozásának; a zseniális hadvezérek szerepe a legjobb esetben arra korlátozódik, hogy a harcmodort az új fegyverekhez és az új harcosokhoz idomítják.”¹⁰

A gazdasági feltételek elsődlegesen meghatározó szerepét hangsúlyozva Engels nem tekintette jelentéktelennek, elhanyagolhatónak a hadvezér szerepét, azonban nyomatékosan leszögezte, hogy a kiemelkedő hadvezérek nagyságának forrása éppen abból fakad, hogy a társadalmi-gazdasági feltételeknek megfelelő módon képesek alkalmazni az anyagi eszközöket és az embereket. „Minden nagy harvezér, aki a hadtörténelemben új kombinációkkal korszakot alkot, vagy maga talál fel új anyagi eszközöket, vagy

⁸ *Marx—Engels Művei*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962. 20. köt. 164. o.

⁹ *Uo.* 167—168. o.

¹⁰ *Uo.* 164. o.

elsőnek fedezi fel új, előtte feltalált anyagi eszközök helyes alkalmazását...¹¹

Ismételen hangsúlyozta, hogy a fegyveres harc vezetése is *művészet*, tehát a hadvezértől a mesterség szabályainak mechanikus alkalmazásán túlmenő képességeket követel meg. A gazdasági-társadalmi meghatározók nem mechanikusan, közvetlenül hatnak ki a háborús tevékenység minden formájára és fajtájára. A hadvezérnek — meghatározott keretek között — módja van arra, hogy zsenialitásával meggyorsítsa, vagy akár bizonyos ideig késleltesse a gazdasági-társadalmi feltételek hatását a fegyveres harc kimenetelére.

Engels Napóleon nagyságának okát abban jelölte meg, hogy megtalálta a legmegfelelőbb módját a francia forradalmat követő viszonyokból fakadó lehetőségeknek háborús céljaira való felhasználásának: „Napóleon korszakalkotó érdeme abban áll, hogy megtalálta a forradalom által a hadsereg rendelkezésére bocsátott hatalmas tömegek egyedül helyes taktikai és stratégiai felhasználását, s ezt azonfelül oly tökéletesen kifejlesztette, hogy korunk tábornokai egészében véve nemcsak hogy nem tudnak túlhaladni rajta, hanem a legragyogóbb és legügyesebb hadműveleteikben csak arra törekednek, hogy utánozzák őt.”¹² Ugyanakkor Engels nem tagadta annak lehetőségét, hogy egy kiemelkedő képességű hadvezér elmaradottabb gazdasági viszonyokra, vagy akár számszerűleg jelentékenyen kisebb kiegészítési bázisra támaszkodva sikereket érjen el egy gazdaságilag erősebb és szélesebb emberanyag-tartalékok mozgósítására képes ellenféllel szemben. Robert Edward Leet, aki az amerikai polgárháborúban a reakciós érdekekért küzdő déli csapatok főparancsnoka volt — mint hadvezért —, különbnek tartotta az északiak valamennyi tábornokánál és az északiak által elkövetett hadászati hibákat olyan súlyosnak ítélte meg, hogy egy ideig kétségesnek tartotta az adott háborúban való győzelmüket — annak ellenére, hogy a gazdasági-társadalmi tényezők egyértelműen az északi államok győzelmét indokolták.

Engels munkái a marxista hadtudomány kimeríthetetlen kincsesbányái. Nagyszámú műveiben a hadtudomány csaknem valamennyi területével foglalkozott. A hadművészettől a kiképzésen át a kiegészítési rendszerekig és a katonai előképzés kérdéseig egyaránt felbecsülhetetlen értékű konkrét megállapításokat és módszertani útmutatásokat nyújtanak e művek a ma katonáinak.

A marxista hadtörténelemírás minden nemzedéke Engels művein nevelődött. A hadművészet fejlődésének törvényszerűségeit, fő etapjait, fordulópontjait mindannyiunk számára Engels iránymutató kutatásai világítják meg. Nélkülözhetetlenek azok a módszertani tanulságok, amelyeket a hadsereg és a társadalom; a gazdasági viszonyok, a haditechnika, az emberanyag és a hadművészet összefüggéseivel, egyes háborúk, hadjáratok és csaták elemzésével kapcsolatban nyerhetünk Engels műveinek tanulmányozása során.

A társadalmi fejlődés, a hadtörténelem mozgástörvényeinek, tendenciáinak megismerése, Marx és Engels számára lehetővé tették, hogy előre-lássanak, fő vonásaiban meghatározzák a várható fejlődés irányait. Erre vonatkozóan példák sokaságát lehetne idézni. 1887 decemberében, Németország jövődi háborújával kapcsolatban Engels a következőket írta: „... ha megint háborúra kerülne sor, a porosz-német hadsereg — már csak azért is, mert valamennyi hadsereg szervezeti példaképe volt — jelentős fő-

¹¹ Engels: Válogatott katonai írásai I. 167. o.

¹² Uo.

lányban volna mind ellenfeivel, mind szövetségeseivel szemben... Németországnak lesznek szövetségesei, de Németország őket és ők Németországot az első adandó alkalommal cserben fogják hagyni. S végül Porosz-Németország számára nem lehetséges többé másfajta háború, mint világháború, mégpedig egy eddig soha nem sejtett méretű és heveségű világháború. Nyolc-tíz millió katona esik majd egymás torkának, és közben úgy letarolják egész Európát, ahogy ezt eddig még egyetlen sáskajárás sem tette. A harmincéves háború pusztításai három-négy esztendőre összesűrítve és az egész kontinensre kiterjesztve..."¹³

Engels zseniálisan előrelátta azt is, hogy a világháború alapjaiban rendíti meg a régi, kizsákmányoló rendet és megteremti a proletariátus győzelmes forradalmának feltételeit. „E háború bizonyosra vehető eredményei az általános kimerültség és az, hogy létrejönnek a munkásosztály végső győzelmének feltételei.”¹⁴

Marx és Engels életében a hatalomnak a munkásosztály által való erőszakos meghódítása még nem vált közvetlen napirendi feladattá. Ezzel magyarázható, hogy a proletárforradalom megvívásának katonai kérdéseivel Engels részletesen nem foglalkozott. Mégis, különböző munkáiban, cikkeiben a proletárforradalom győzelmének feltételeivel, a fegyveres felkelés művészetével kapcsolatban igen nagyjelentőségű megállapításokat tett.

Marxnak az „Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig” című munkájához írt előszavában Engels rámutatott arra, hogy a régi típusú lázadás, utcai barikádharc ideje lejárt.¹⁵ A passzív védekezés elkerülhetetlenül a jól szervezett, korszerűen felszerelt katonaság győzelméhez vezet. E tényekből Engels természetesen nem azt a következtetést vonta le, hogy az utcai harc szerepe teljesen elvesztette a jelentőségét, hanem azt, hogy a felkelőknek nagyobb erővel kell majd rá vállalkozni és a nyílt támadást előnyben kell részesíteni a múlt passzív barikádtaktikájával szemben.¹⁶

A fegyveres felkelés művészetével kapcsolatban már 1852-ben kifejtette lángeszű, a történelem által azóta már sokszorosan igazolt megállapításait,¹⁷ amelyek 1917-ben a Lenin vezette Bolsevik Párt harci tevékenységének vezérfonalát is képezték.

Bár Marx és Engels — a XIX. század viszonyaiból kiindulva — úgy vélték, hogy a proletariátus győzelme a legjelentősebb országokban, vagy legalábbis azok nagy részében egyidejűleg valósul meg, ezt az egyidejűséget történelmileg és nem valamilyen leegyszerűsített formában értették. Úgy ítélték meg, hogy a nemzetközi munkásosztály polgárháborúk és nagy nemzetközi összeütközések egész során vívja ki a győzelmet és ezek a harcok 15, 20, 50 évig is elhúzódhatnak.

A hatalomra jutott munkásosztály szocialista államának hadseregével, hadművészetével kapcsolatban Engelsnek csak utalásai maradtak ránk. Azt egyértelműen leszögezte, hogy a munkásosztály felszabadulása katonai téren is kifejezést nyer, az új társadalmi viszonyok szükségképpen új hadtudományt, új hadviselési módszert hoznak létre.¹⁸ Az új társadalom hadseregeinek stratégiai és taktikai mozgékonyosságukban félelmeteseknek, katonáinak a régi rend katonáinál erőteljesebbeknek, ügyesebbeknek és in-

¹³ Uo. II. 614. o.

¹⁴ Uo. 615. o.

¹⁵ Uo. 648. o.

¹⁶ Uo.

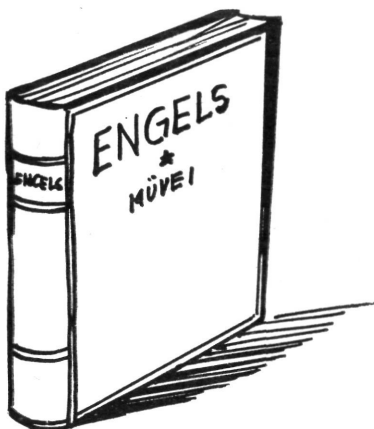
¹⁷ Uo. I. 137. o.

¹⁸ Uo. 163., 164. o.

telligensebbeknek kell lenniük.¹⁹ Az új társadalom hadseregét Marx és Engels milícia-rendszerűnek képzelte el. Említést kell tenni azonban arról, hogy Engels egy Marxhoz, 1868 elején írott levelében felhívta a figyelmet a polgári milíciarendszer gyengéire és azt hangoztatta, hogy a kommunista társadalom is csak megközelítheti „s ez is csak aszimptotikusan”²⁰ a milíciarendszert.

*

Egy rövid méltató cikk keretében lehetetlen arra vállalkozni, hogy akár-csak megközelítően is teljes, hű képet rajzoljunk Engels hadtudományi munkásságáról, és jelentőségének megfelelően méltassuk a marxista katonai elmélet kialakításában, megalapozásában betöltött szerepét. Semmi-féle interpretáció sem képes arra, hogy visszaadja, valóságosan tükrözze az engelsi gondolatok páratlan gazdagságát, tudományos elmélyültségét, precizitását, ma is korszerű és friss felfogását, szellemes, lebilincselő előadásmódját. Csupán fejet kívánunk hajtani a forradalmi munkásmozgalom, a tudományos szocializmus kiemelkedő alakja, nagy tanítómestere előtt és születésének másfélszázados évfordulóján felidézni azt a tevékenységet, amelynek tanulmányozása és mélyreható megismerése ma és a jövőben is elengedhetetlenül szükséges mindazok számára, akik a marxista hadtudomány elsajátítására és művelésére vállalkoztak.

¹⁹ Uo. 166. o.

²⁰ Uo. II. 739. o.